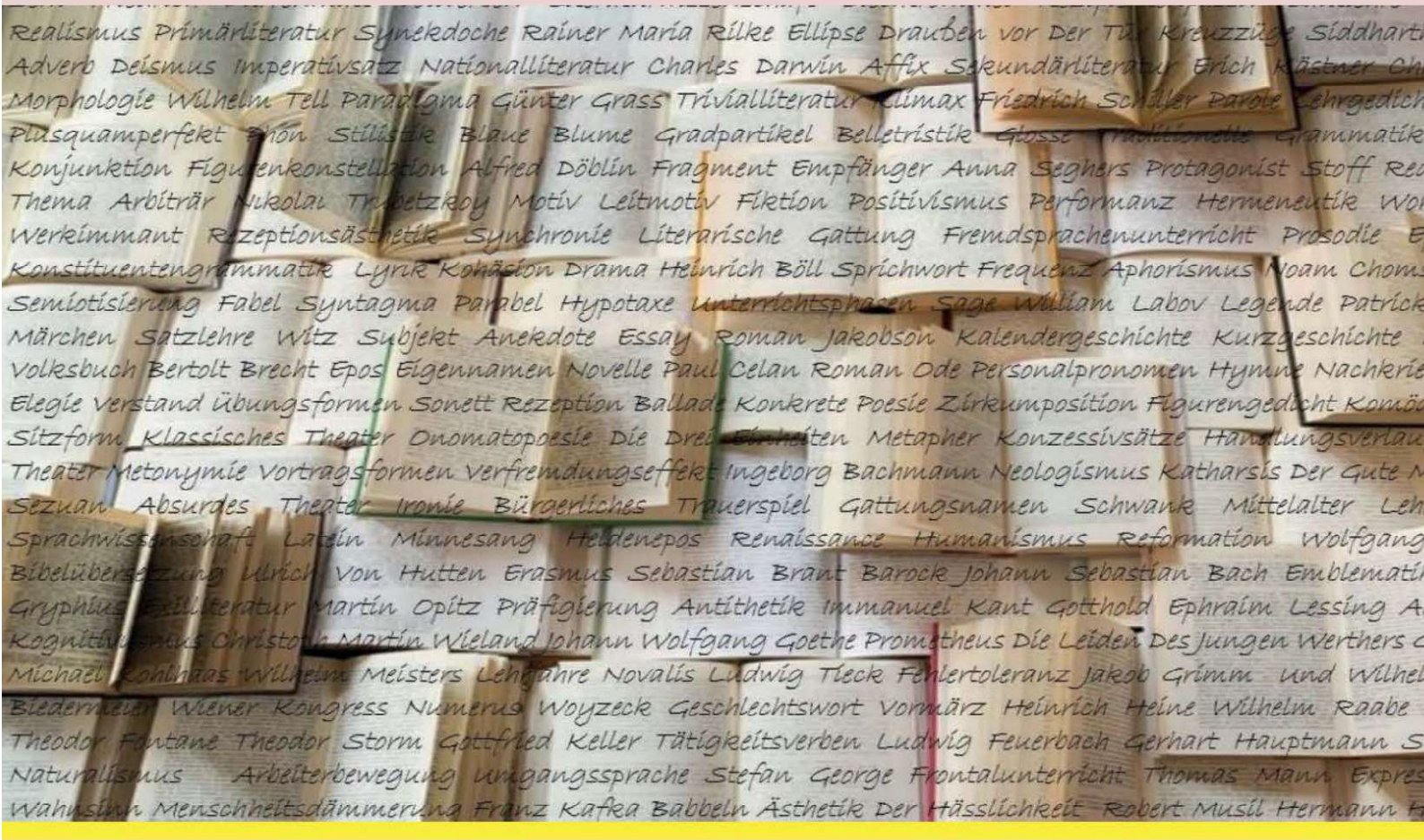
SCHRIFTEN ZUR SPRACHE UND LITERATUR VIII

Herausgeber:
Tahir Balcı
Ali Osman Öztürk
Munise Aksöz

çizgi KİTABEVİ | e-Kitap

Çizgi Kitabevi Yayınları (e-kitap)

©Çizgi Kitabevi
Haziran 2024

ISBN: 978-625-396-289-0
Yayıncı Sertifika No: 52493

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
- Cataloging in Publication Data (CIP) -
BALCI, Tahir | ÖZTÜRK, Ali Osman | AKSÖZ, Munise
SCHRIFTEN ZUR SPRACHE UND LITERATUR VIII
DİL VE EDEBİYAT YAZILARI VIII

Yayına Hazırlık: Çizgi Kitabevi Yayınları
Tel: 0332 353 62 65- 66

ÇİZGİ KİTABEVİ

Sahibiata Mah. M. Muzaffer Cad. No:41/1 Meram/**Konya** (0332) 353 62 65 - 66

Alemdar Mah. Çatalçeşme Sk. No:42/2 Cağaloğlu/**İstanbul** (0212) 514 82 93

www.cizgikitabevi.com
/ cizgikitabevi

INHALTSVERZEICHNIS

MARIA ZUR KETTEN“: EIN WALLFAHRTSLIED DES 18. JAHRHUNDERTS VON EINEM CHRISTLICHEN JÜNGLING, DER OSMANISCHER GEFANGENSCHAFT ENTKAM
Otto HOLZAPFEL / Ali Osman ÖZTÜRK 1

GÜNTER KUNERT'E DAİR
Fatih TEPEBAŞILI 11

WEIMAR DÖNEMI EDEBIYATINDA FEMINIST BIR IDEAL OLARAK *YENI KADIN*: VICKI BAUM'UM *BIR ZAMANLAR VIYANA'DA* ROMANI
Cihan TUNCER.....19

MEHCER EDEBİYATINDAN "KIRIK KANATLAR" ESERİNİN AŞK VE GÖÇ EKSENİNDE KARAKTER ANALİZİ
Mervenur CANLI / Mehmet Veysi BABAYİĞİT 31

HANGİSİ DAHA ZORDUR: KAPLANIN SIRTINA BİNMEK Mİ YOKSA KAPLANIN SIRTINDAN İNMEK Mİ? ZÜLFÜ LİVANELİ: "KAPLANIN SIRTINDA"
Merve KARABULUT 37

ATASÖZLERİNDE ABARTMA VE DEĞER KÜÇÜLTME
Tahir BALCI.....49

FERİT EDGÜ'NÜN "İŞTE DENİZ, MARİA" KİTABININ BİÇEM ÇÖZÜMLEMESİ. "ÇOK KISA ÖYKÜLER: ŞAŞILACAK BİR ŞEY"
Munise AKSÖZ.....58

ALMAN VE TÜRK ALFABESİ
Dursun ZENGİN.....70

ALMANCA VE TÜRKÇEDE ŞAHIS ZAMİRLERİNİN KULLANIMI, ÇEKİMLERİ, BİÇİMBİLİMSEL VE SÖZDİZİMSEL ÖZELLİKLERİ
Dursun ZENGIN.....78

ZUFÄLLIGE ÄHNLICHKEITEN: EINE BEGRIFFSBESTIMMUNG
Tahir BALCI.....85

GÖRSEL, SEMBOLİK VE SÖZSEL İŞARET SİSTEMLERİ OLARAK EV EŞYALARI, GİYSİLER VE GÜNLÜK DİL: GÖSTERGEBİLİM BAĞLAMINDA ANLAMIN DİNAMİKLERİ
İlknur SUZAN / Mehmet Veysi BABAYİĞİT.....90

UNLEASHING SELF-RELIANCE: THE IMPACT OF EBA ON EFL LEARNERS' AUTONOMY LEVELS
Şerife SERİN / Cemile DOĞAN 102

KRITERIEN FÜR FREMDSPRACHENUNTERRICHTLICHE LEHRWERKE
Serap ÇERÇİ 111

MENSCHEN A1. YABANCI DİL OLARAK ALMANCA DERS KİTABINDA YANMETİNLER (PARATEXTE)
Munise AKSÖZ..... 123

YABANCI UYRUKLU ÇOCUKLARA ANA DİLİ ÖĞRETİMİ
Mustafa ÇAKIR..... 138

ATASÖZLERİNDE ABARTMA VE DEĞER KÜÇÜLTME

Prof. Dr. Tahir BALCI
Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi
thbalcii@gmail.com

1. GİRİŞ

Varoluş sadece biyolojik devamlılığı sağlayan yeme, içme, üreme gibi unsurlarla açıklanamaz. İnsanı insan yapan ve toplumu oluşturan daha farklı ögeler vardır. Bunların en önemlisi dildir. Her ne kadar geleneksel tanımlamayla dil, soyut kurallardan oluşan ve kuralların öğretilmesiyle kuşaktan kuşağa aktarılabilen bir yapı olarak kabul edilse de (Karaman 2021: 53) dil insanlığın tüm kültür mirasının çağlar boyunca aktarılmasını sağladığı gibi, yeni kültür unsurlarının oluşmasına katkıda bulunur. Geçmişimizle olduğu gibi günümüzle ve geleceğimizle bağımızı dil ile kuruyoruz.

Elbette dil deyince iletişimi kastediyoruz. Zira dil iletişimin yegâne aracıdır. Dilin birçok görünümü vardır; sözlü (yazarak ve / veya konuşarak) olabildiği gibi sözsüz de gerçekleşebilir. Beden dili (mimikler, jestler) sözsüz dilin en önemli iletişim kanallarından birisidir, hatta sözlü dille birlikte kullanıldığında belirleyici olabilir (bak. Argyle 1987: 62-63). Bütün bunların yanında insanın duygu, düşünce, istek ve ihtiyaçlarını dile getirmesine yarayan görsel, kokusal ya da dokunsal iletişim kanallarından söz edebiliriz. Dokunmak, şekline göre insanlar arasında olumlu veya olumsuz bir iletişim bağı kurulmasını sağlar. Giyim tarzı, makyaj ya da ürün ambalajları görselliğe hitap eden dolaylı iletişim yollarıdır. Kullanılan parfüm, koku yoluyla çevreyle kurulan bir iletişim kanalıdır (bak. Balcı & Balcı & Arısoy 2017).

İletişimi sosyal hizmetin beceri boyutu çerçevesinde değerlendiren Çelik'in (2017: 426) sosyal hizmetin amaçlarına dâhil ettiği "… analitik düşünme, sorun çözme ve insanla çalışma yeterliğini ifade ederken değer boyutu, tüm bu bilgi ve becerilerin nasıl sunulması, insana nasıl yaklaşılması", doğal olarak iletişimin özünü teşkil eden değerlerdir. Buna göre

> "… insan refahını sağlamak, insanı özgürleştirmek ve yaşam kalitesini yükseltmek amacıyla çeşitli düzeylerde (birey, aile, grup, örgüt, toplum, politika, araştırma) uygulamalar gerçekleştir[mek, insanı], insan ihtiyaçları ve sorunlarını bütüncül bir yaklaşımla ele al[mak], … İnsan, insanın çevresi, yaşam döngüsü, ihtiyaç ve sorunları, gelişim görevleri, kuramsal yaklaşımlar, yasal ve politik düzenlemeler, hizmetler vb. konulardaki bilgi kaynağı…" (Çelik 2017: 426)

birer sosyal hizmet unsuru olduğu gibi iletişimin temel niteliklerini oluşturur.

2. ATASÖZLERİ

Roman, öykü, şiir, fabl, masal, drama, fıkra, yanmetin gibi atasözü de bir metin türüdür. Bu metin türünü diğerlerinden ayıran en önemli husus, atasözlerinin kısalığıdır.[1] Kısalıkla ilgili olarak Türkiye'deki Germanistlerin çoğunun tanıdığı Wilfried Buch,[2] Yurtbaşı'nın (1994: VIII) sözlüğüne giriş mahiyetinde yazdığı "Sprichwörter über Sprichwörter" yazısında bir Slav atasözünün, atasözlerinin kuş gagasından daha kısa olduğunu söylediğini belirtir (Sprichwörter sind kürzer als ein Vogelschnabel). Aynı yerde "Beim Tod und beim Sprichwort ist Kürze willkommen" (Ölümde ve atasözlerinde kısalık daha hoştur). Nitekim atasözleri genellikle bir tümceden, ender olarak iki tümceden oluşur. Kısalıkları dolayısıyla toplumu oluşturan fertler tarafından bağlama göre kolayca alıntılanabilir.

Atasözlerinin en önemli biçim özellikleri, kalıplaşmış olmaları ve olduğu gibi kullanılmalarıdır (bak. Zengin 2006: 69-71) Elbette atasözünün bir bölümünü ya da tamamını biçimini bozmadan alıp ona biçim - öz karşıtlığına dayanan ironik / komik bir etki katma ve parodileştirmek de olanaklıdır. Atasözlerinin kısalığı yanında, insanların hoşuna gidecek uyaklar ve sözcüklerdeki ünlülerin uyumuyla severek

[1] Ayrıntılı bilgi için bak. Röhrich (1996:152-159).
[2] Hakkında bilgi için bak. Öztürk & Kızılkaya (2023: 1611-1624).

kullanılan bir metin türüdür. Kısalık, içeriğin özlü bir şekilde iletilmesini, söylemin güçlenmesini ve çarpıcı olmasını sağlar.

Kaynaklarına bakıldığında atasözleri anonimdir, yani kim tarafından ne zaman ve nerede söylendiği belli değildir. Şayet bilinseydi, o zaman atasözü değil de özdeyiş, özlü söz, vecize, aforizma ya da motto dememiz gerekirdi.

İçerikleri açısından atasözleri "Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz; deme, mesel, sav, darbımesel"dir.[3] Bu yönleriyle atasözleri bir toplumun felsefesini, yaşam tarzını, çevreye ve birlikte yaşadığı insanlara bakış açısını, eğitimini, din / dil / tarih gibi kurumlardan ne anladığını çarpıcı örneklerle anlatan metinlerdir:[4]

> "Atasözleri ... toplumla beraber doğmuş, onunla birlikte oba, boy ve oymak olarak asırlarca göçebe hayatı yaşamış ve nihayet gelişip özleşerek de ulus haline yükselmiş, medenîleşmiş törelerdir. Her toplumun kendi var oluşuna ve yapısına uygun kanunları olduğu gibi, kendisine has duygu, zevk, edebiyat, sanat ve estetik yönü de vardır. Atasözleri toplumun bu estetik değerlerinin edebi olarak dile getirilmesidir. Bütün bu niteliklerinden ve toplumsal kültürün taşıyıcı/aktarıcı dil araçlarından biri olmalarından dolayı kültürdilbilimin incelediği önemli dil içeriklerinden birini oluşturmaktadırlar." (Yaprak 2021: 171).

Günlük konuşmalarda dilin farklı kullanımlarıyla karşılaşılmaktadır (Karaman 2014: 58). Genellikle halkın dil kullanımından kaynaklanan, ahlaki, öğretici, bazen de sosyal açıdan eleştirel olan yaşam deneyimlerini akılda kalacak şekilde aktardığı belirtilen atasözlerini her zaman bu pozitif yönleriyle kabul etmek insanı yanlışa götürebilir. Zira birbiriyle taban tabana çelişen ve dikkate alınması halinde insanlara zarar verecek, sosyal ilişkileri bozabilecek atasözleri çoktur:[5]

- Cennet annelerin ayakları altındadır - Kadının sırtından sopayı karnından sıpayı eksik etmeyeceksin!
- İyi insan sözünün üstüne gelir - İti an, çomağı hazırla!
- Damlaya damlaya göl olur - Taşıma suyla değirmen dönmez.
- Bir elin nesi var, iki elin sesi var / Birlikten kuvvet doğar - Nerede çokluk, orada bokluk.
- Söz gümüşse, sükût altındır - Sükût ikrardan gelir.
- Kurunun yanında yaş da yanar - Her koyun kendi bacağından asılır.
- İki gönül bir olunca, samanlık seyran olur - İki çıplak bir hamama yakışır.
- Öfke baldan tatlıdır - Öfkeyle kalkan ziyanla oturur.
- Bekârın parasını it, yakasını bit yer - Bekârlık maskaralık - Bekârlık sultanlık.
- Erken kalkan yol alır - Acele işe şeytan karışır.
- Zararın neresinden dönülse kârdır - Battı balık yan gider.
- Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır - Lâfla peynir gemisi yürümez.

Bunların yanında evrensel değerler ve genel ahlak kurallarıyla çelişen atasözleri de çoktur (bak. Ayaz 2012):

- Bana dokunmayan yılan bin yaşasın!
- Devletin malı deniz, yemeyen domuz.
- Testiyi kıran da bir, suyu getiren de.
- Acı patlıcanı kırağı çalmaz.
- Akara kokara bakma, çuvala girene bak!
- Akıllı köprü arayıncaya dek deli suyu geçer.
- Ar dünyası değil kâr dünyası.
- Atın ölümü arpadan olsun!

[3] https://sozluk.gov.tr/

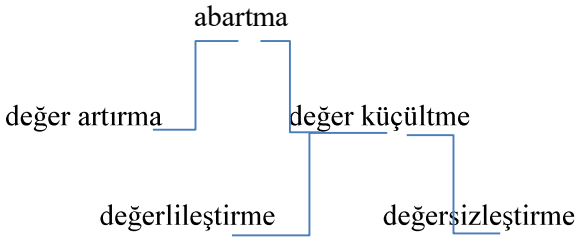
[4] Bak Mieder (1992: 14-15).

[5] "Atasözünde çelişki olmaz" başlığı altında yapılan yorumlarda bir tutarlılık yoktur (bak. https://dinimizislam.com/detay.asp?Aid=3313) [Erişim tarihi: 2.8.2023).

- Bal tutan parmağını yalar.
- Devletin malı deniz yemeyen domuz.
- İş olacağına varır, ahmak kendini yorar.
- Üzümünü ye de bağını sorma. (bak. Demir 2018: 66).

3. ABARTMA - DEĞER KÜÇÜLTME

Yaptığımız, ancak henüz yayınlamadığımız başka bir çalışmada, terimsel – kavramsal açıdan abartma (Hyperbel) konusunda yapılan değerlendirmelerde (bak. Karaalioğlu 1975: 246; Özkırımlı 1991: 7; Çotuksöken 1992: 7; Püsküllüoğlu 1996: 9; Sağaltıcı 2009: 36-38; Glück 2010: 274; Aksöz 2017: 188), abartmanın üstkavram olduğu, abartırken değerin artırılabildiği ya da küçültülebildiği, ancak değer küçültmenin de söylemin bağlamsallığı içerisinde farklı yorumlanabileceği düşüncesiyle abartma – değer küçültme karşıtlığının yetersiz kaldığı, bu belirsizliği aşağıdaki şekilde gidermenin mümkün olduğu belirtmiştir (bak. Aksöz & Balcı 2023):[6]

Şekilde görüldüğü gibi "abartma" bir üstkavramdır ve gerçeğin sınırını aşan bütün söz sanatlarını kapsar. Abartmaların bir bölümü değer artırırken diğerler değer küçültür. Değer artıran ifadeler sözcüksel – anlamsal açıdan olumludur. Ancak olumlu görünmesine karşın ironi içeriyorsa bağlamsal olarak olumsuzsa dönüşebilir. Yukarıda verdiğimiz bir annenin oğluyla ilgili duyguları değer artıran bir abartmadır.

Konumuzu örneklendirmek amacıyla aşağıda yoruma açık birçok örnek veriyor ve değerlendirme yapıyoruz. Birçok kaynakta mevcut olan bu örnekleri, somut bir kaynak göstermiş olmak açısından Yurtbaşı'dan (1994) aldık.

3.1. Abartma / Değer Katma

Dilimizde abartma yoluyla söyleme değer katan çok sayıda atasözü vardır. Kuşkusuz ki okuyucular birçok atasözünü farklı kategorilere dâhil edebilirler. Zira her okurun / dinleyicinin okuduğundan veya dinlediğinden aynı şeyi anlaması, her sözü basmakalıp düşüncelerle yorumlaması olanaksızdır. Şimdi örneklere geçelim:

Elimi sallasam ellisi, başımı sallasam tellisi. Toplumda pek hoş karşılanmayan kendini övmenin tipik bir örneği olan bu atasözünde büyük bir abartma vardır.

Çobanın gönlü olursa tekeden süt / yağ çıkarır. Bu atasözünde bir işe gönüllü sarılmanın önemine değer katılarak abartma yapılmaktadır.

Feleğin zoruna oyun kâr etmez. Felek her zaman üstündür, onu kandırmak, onun çemberini teğet geçmek olanaksızdır.

Er gözünden, yiğit sözünden belli olur. Bu atasözünde dürüstlük ve yiğitlik görünüşten ve sözden anlaşılabilecek şeylermiş gibi abartılmaktadır. Oysa günümüzde söylem ile eylemin çok çeliştiğini, birçok yaşam alanında ve toplumsal kurumda yalanların diz boyu olduğunu müşahede diyoruz.

Felek Mustafa'ya yâr olursa neler olur! Bu atasözünü kullanan kişi kendi gücünü abartmaktadır; aslında çok şey becerebileceğini, ancak feleğin kendisine engel teşkil ettiğini anlatmaktadır.

[6] Abartmanın dilsel birçok yolu vardır. Aksöz'ün (2022) bahsettiği yineleme biçemlerinin pekâlâ abartma sanatına hizmet etmesi mümkündür.

Gökte ararken yerde buldum. Bir şeyi gökte aramak gerçekleşmesi olanaksız olan bir abartıdır. Bu mecazî anlatımla ulaşılması çok zor olan bir şeye kolayca ulaşıldığı ifade edilmektedir.[7]

Felek adama her zaman yâr olmaz. Burada şansın önemi abartılmakla birlikte, ele geçen fırsatların değerlendirilmesi gerektiği anlatılmaktadır.

Sevdiğinden ayrılan yedi yıl ağlarsa, yurdundan ayrılan ölüme dek ağlar. Yurt hasretinin ve sevgisinin her şeyden üstün ve sonsuza dek süren bir duygu olduğunu abartarak anlatan bir atasözüdür.

Ayrılıkla ölümü çekmişler, ayrılık ağır gelmiş. Ayrılığın ölümden daha zor olduğunu anlatan bu söz ayrılığın önemini abartırken ölümün değerini küçültmektedir.

Ayrılık muhabbeti artırır. Bu söz de ayrılığın değerini abartmaktadır. Oysaki "gözden ırak olan gönülden de ırak" olabilir.

Kaybolan bıçağın sapı altın olur / Kaçan balık büyük olur / Ölen inek sütlü olur / Zayi olan koyunun kuyruğu büyük olur. Bu atasözlerinin tümünde, insanın eline geçiremediği ya da kaybettiği bir şeyin kıymetini çok abartmayı sevdiği anlatılmaktadır.

Kel ölür sırma saçlı olur, kör ölür badem gözlü olur. Bu söze göre de insan kaybettiği bir şeyin değerini sonradan anlar, hatta abartır.

Koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi derler. Aslında fazla kıymeti olmayan bir şeye fırsattan istifade değer atfedildiğini gösteren bir sözdür.

Bahar gelmeyince bülbül ötmez. Bu genelleyici abartmada, insanın asli işlevlerini yerine getirebilmesi açısından uygun şartlara sahip olmanın ne kadar değerli olduğu anlatılmaktadır.

Bilen söylemez, söyleyen bilmez. Tabii olarak bilen söyleyebilir de, söylemeyebilir de; keza söyleyen de ne söylediğini bilebilir. Lakin burada gerektiğinde bilgiye dayalı olarak konuşmanın önemi abartma yoluyla ifade edilmektedir.

Vakit insana her şeyi öğretir. Ne kadar zaman geçerse geçsin, insanın her şeyi öğrenmesi olanaksızdır. Dolayısıyla bu atasözü zamanın ve yaşamın insana deneyim kazandırdığını abartma yoluyla anlatmaktadır.

Yankıdan kaya yıkılır, bühtandan ölür er. Düz anlamıyla gerçekle uyuşmayan bu abartmada, iftiranın ne kadar çirkin olduğunu anlatmak için ölümle karşılaştırma / benzetme yapılmakta, doğruluğun / dürüstlüğün değeri vurgulanmaktadır.

Vakitsiz öten horozun başını keserler. Neyi ne zaman konuşacağını bilmenin zarar görmemek ve pişmanlık duymamak açısından ne kadar önemli olduğu gerçeği vakitsiz öten horozun başını kesme eğretilemesiyle abartılı bir şekilde anlatılmıştır.

Kanaat gibi devlet olmaz / Kanaat servettir / Kanaat tükenmez hazinedir. Bu atasözleri de keza elde avuçta bulunanla memnun olmanın / azla yetinmenin ne kadar üstün bir nitelik olduğu abartı yoluyla anlatılmaktadır. Elbette kanaatkârlık çok önemli bir karakter özelliğidir; ancak servet olmadığı gibi sürekli karın doyuran bir hazine de değildir ve insanı tembelliğe itmemelidir.

3.2. Değer Küçültme

Öyle atasözleri vardır ki, bir şeyin değerini küçültür, ancak küçültürken değerini yükseltmiş ya da düşürmüş olur. Bazen de aynı atasözünün içinde bir taraf değersizleştirilirken diğer tarafın değeri abartılmış olur. "Bin âlimin bilmediğini bir arif bilir" sözünde âlimlerin değeri fazlasıyla aşağı çekilirken, anlayışlı ve sezgili olan kişilerin (ariflerin) değeri abartılarak dile getirilmektedir.

3.2.1. Değersizleştirme

Aç aç ile yatınca arada dilenci doğar. İki yoksul kimsenin olanaklarını birleştirmesinden olumlu bir şey çıkmaz anlamındaki bu atasözü aç / yoksul kimseleri değersizleştirmektedir.

[7] Yurtbaşı (1994) bu örnekte olduğu gibi atasözü mü, deyim mi olduğu tartışılabilecek sözler içermektedir.

Üç günlük seyisliği var, kırk yıllık fışkı karıştırır. Bir kişinin kendisini ilgilendirmeyen konulara burnunu sokmasını abartılı bir şekilde eleştiren bir atasözüdür.

Altmışında zurna öğrenen, kabirde çalar / Kırkında saza başlayan kıyamette çalar. Her ne kadar "Öğrenmenin yaşı yoktur" dense de, bir şeyi zamanında öğrenmemenin değeri küçültülmekte, geç zamanda öğrenme değersizleştirilmektedir.

Türkün aklı sonra gelir. Genelleme içeren bu abartılı önyargıda değersizleştirme vardır.

Kırkından sonra azana çare bulunmaz. Yaşına başına uygun olmayan davranışlar abartılarak değersizleştirilmektedir. Zira kendini olduğundan farlı gösteren bu davranışlarla insan kendini gülünç düşürür.

Eşek hoşaftan ne anlar, suyunu içer, tanesini bırakır. Düz anlamıyla eşeklerin değerinin küçültüldüğü bu atasözünde sahip olduğu şeylerin kıymetini bilmeme durumu değersizleştirilmektedir.

Güzellerin talihi çirkin olur. Kendi güzelliklerini öne çıkaran kadınların yaşadığı olumsuzlukları eşlerine yüklemeleri, onların değerini aşağı çekmeleri anlamında kullanılan bir atasözüdür.

Merak insanı mezara sokar. Aslında merak çok olumlu bir güdüdür ve öğrenmenin özünü oluşturur. Ancak bu sözle çok meraklı olmanın insana zarar vereceği abartılı bir şekilde ifade edilmiş ve değersizleştirilmiştir.

Bir adama kırk gün "deli" dersen deli, "akıllı" dersen akıllı olur. Bir şeyi sürekli yinelemenin gerçeği örteceğine ve yanıltıcı olacağına delalet eden bir atasözüdür. Öyleyse bir şeyi çok tekrar etmek değer küçültme yoluyla değersizleştirilmektedir.

Hasret ateşten gömlektir. "Hasret ateşe benzer, yakar ve acı verir" anlamına gelen bu benzetme aynı zamanda hasretin gücünü abartmakta, ateşin gücünü ise değersizleştirmektedir.

Bekâr gözü ile kız alınmaz / Bekâr gözü kör gözü. Bu iki atasözünde de bekârların duygularıyla hareket edecekleri ve gerçeği göremeyecekleri önyargısıyla değersizleştirildiğini görüyoruz.

Gözden ırak olan gönülden de ırak olur. İnsanların yanlarında bulunmayan ve varlığını hissedemedikleri kişileri unutma eğiliminde olduğunu anlatan bu söz hasretin değerini küçültmekte, yakınlığın değerini abartmaktadır. Oysa yerine göre uzak- yakın olmanın olumlu ve olumsuz yanları vardır.

Anan güzel idi hani yeri, baban zengin idi hani evi? Bu atasözünde güzellik ve zenginliğin geçici olduğu, bunlara mutlak değer biçilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır; yani bu değerler küçültülmekte, küçümsemekte, değersizleştirilmektedir.

Kambersiz düğün olmaz. Elbette ki kambersiz düğün olur. Ancak bu sözle olur olmaz yerde kendini gösterme merakı taşıyan sulu, yıvışık ve yılışık kişilere bir eleştiri vardır.

At bulunur meydan bulunmaz, meydan bulunur at bulunmaz. Hiçbir şeyin mükemmel olmadığı, her şeyin eksiklikler içerebileceği, kendi çelişkilerini kendinde taşıdığını gösteren değersizleştirici bir abartmadır.

Ölen ile gidenin dostu olmaz. İşler ters gittiğinde insan yalnızlaşır, çevresinde kimse kalmaz anlamında olumsuz bir abartmadır.

Yoktan var etmek Allah'a mahsustur. Zayıf bir kişiden olağanüstü bir başarı beklenemez. Beklenmeyen başarıların arkasında tanrısal irade vardır.

Altın tutsa toprak olur / Altına yapışsa elinde bakır kesilir / Herkes talih, bize kör Salih. / Ağustosta suya girse balta kesmez buz olur. Değer küçülten bu abartmalarda bir kişinin her zaman şanssız olduğu anlatılmaktadır.

Gökten deve yağsa bir tüyü bize düşmez. Her zaman şanssız olunduğu anlamına gelen değersizleştirici bir abartmadır.

Baht olmayınca cehdin faydası yoktur. Şans yoksa çaba göstermenin beyhude olduğu, dolayısıyla ümitsizlik ve teslimiyet salık verildiği için bu atasözü mücadeleci olmanın kıymetini değersizleştirmektedir.

Atın bahtsızı arabaya düşer. Değer küçülten bu atasözüne göre talihsiz insanlar hünerlerini ya da başarılarını ortaya koyamazlar.

Arpa ektim darı çıktı. Beklenenden daha olumsuz bir sonuç ortaya çıktığını anlamına gelen bu atasözü de değer küçülten ve değersizleştiren bir niteliğe sahiptir.

Feleğin her işi aksinedir. Kesin bir yargıyla feleğin değerini küçülten, olumsuzları abartarak feleği değersizleştiren bir atasözüdür.

Feleğin meşrebi dönektir. Aslında felekten medet umulduğunu, yine de feleğin güvenilmez ve kaypak olduğunu anlattığı için feleği değersizleştiren bir atasözüdür. "Felek kimine kaftan giydirir, kimine yelek", "Felek bu ya, kimine kavun yedirir, kimine kelek" ve "Felek kimine davul çaldırır, kimine dümbelek" atasözleri de keza feleğe güvenilemeyeceğini, nitekim feleğin adaletsiz olduğunu anlatan değersizleştirici bir atasözleridir.

Bahtım olsaydı anamdan kız doğardım. Bizce olumsuz bir toplumsal cinsiyet yargısı içeren bu atasözü kız / kadın olmanın değerini yükseltir gibi görünse de, gerçekte erkek cinsiyetinin daha üstün olduğunu, ama başa gelen talihsizlikler sonucunda bu üstünlüğün tezahür edemediğini ifade eder.

Ak köpek, kara köpek; ikisi de köpektir. Bir şeyin ne ise öyle kalacağını, değişemeyeceğini anlatan ve önyargı içeren bu atasözü değersizleştirici bir abartma içermektedir.

Her kimin bağı var, yüreğinde dağı var. "Malın mı var, derdin var" atasözüyle aynı kapıya çıkan ve zenginliği değersizleştiren bir sözdür.

Mal insana düşmandır. Malın insana düşman olduğu abartılı bir söylemdir. Bu sözle zengin insanların düşmanının çok olduğu, ayrıca kazanma hırsının insanı mutsuz edeceği anlatılarak zenginliğin değeri küçültülmektedir.

Ördek kaza bakarak çatlar. Ördeğin kaza bakarak çatlayacağı ifadesi bir metafor olmanın yanında kıskançlığı değersizleştiren bir abartmadır.

Tavuk kaza bakmış da kıçını yırtmış. Kendini olduğundan daha farklı göstermeye çalışmak, başkalarına benzeme gayretine girmek ve onları taklit etmek, bu abartılı sözle değersizleştirilmiştir.

Denize düşen yılana sarılır. Zor durumda kalan bir insanın bütün riskleri göze alacağını ifade eden bu atasözünde, yardımı istenen / alınan her kişinin "yılan" (tehlike, risk) olarak tabir edilmesi yardım edebilecek pozisyonda olan herkesin değersizleştirilmesi demektir.

Komşu kızının gözü çapaklı olur. Komşu, aileden birisi sayılabilecek kadar yakın sayılır. Buna karşın kesin bir yargı / saptama ifade eden bu atasözüne göre insanlar sahip oldukları olanakların / değerlerin güzel yanlarını göremezler, kusur ararlar. Böylece değerli olan şeyler değersizleştirilmektedir.

3.2.2. Değerlileştirme

Başak büyüdükçe boynunu eğer. İnsanın bilgisi ve deneyimleri arttıkça daha alçakgönüllü olur. Boyun eğmek gerçekte olumsuzken, bu atasözünde bilgi ve tevazunun göstergesi olarak değerlileştirilmektedir.

Ağacın meyvesi olunca başını aşağı salar. Burada da başını aşağı salmakla kişinin basitliğinin değil, kibirsiz güçlü kişiliğinin işareti olarak değerlileştirilmektedir.

Alçak gönül yüce devlettir. Gösterişsizlik kimilerinde hor görülse bile, en büyük zenginliktir.

Alçak yer yiğidi hor gösterir. Görünüşün aldatıcı olduğunu anlatan değerlileştirici bir atasözüdür.

Alçak uçan yüce konar. Keza tevazuyu değerlileştiren bir abartmadır.

Elde bulunan beyde bulunmaz. Hiç kimse her şeye sahip olamaz. Yoksulun sahip olup da zenginin sahip olamadığı şeyler vardır. Dolayısıyla sıradan insanlar değerlileştirilmektedir.

Bahtına güvenme, cehdine güven! Mücadele etmeyi değersizleştiren "Baht olmayınca cehdin faydası yoktur" sözünün tersi olan bu atasözünde şansa güvenmek yerine mücadele ruhunun değerini teslim etmektedir.

Çok bilen çok yanılır. Çok bilenin az bilenden daha çok yanılmayacağı aşikârdır. Bu atasözüyle değer küçültme yapılırken aslında bilginin değeri yükseltilmektedir.

Armudun iyisini ayılar yer. Bu atasözü, genelde bir şeye layık olmayan insanların daha çok şans, fırsat ve imkân sahibi olduğunu söyleyerek bilgi, yetenek ve gayret sahibi olanların değerini düşürüyor gibi görünse de gerçekte yükseltmektedir; bu yapılırken de örtük olarak her durumda talihin güldüğü kişiler "ayı" (kaba saba) nitelemesiyle alçaltılmaktadır.

Aza kanaat etmeyen çoğu hiç bulamaz. Hayatın gerçekleriyle çelişen bu atasözünde az ile yetinmenin ne kadar kıymetli bir meziyet olduğu öne çıkarılırken, çoğu bulmanın (zenginliğin) özenilmemesi gereken bir şey olduğu anlatılmaktadır. Oysa gerçek hayatta varlıklı kişiler azla yetinmeyenlerdir, aza kanaat etmeyenlerdir. "Azıcık aşım, kaygısız başım" atasözü de aynı şekilde yorumlanabilir. Oysa kaygısız olmak için azıcık aş sahibi olmak gerekmemektedir.

Bir yiğit ne kadar kahraman olsa sevdiğine yenilir. Yenilgi olumsuz bir vakadır ve değer küçültme içerir. Ancak bir insanın sevdiği karşısında yaşadığı yenilgi onu değersizleştirmez, böyle bir yenilgiye saygı duyulur.

Çok arpa atı çatlatır / Fazla aş ya karın ağrıtır ya baş. Bu atasözlerinde bir şeyin gereğinden çok oluşunun zarar vereceği düşüncesiyle değeri küçültülmekte, çokluk değersizleştirilmekte, ölçülülük ise değerlileştirilmektedir.

Yiğitlik dokuzdur; sekizi kaçmaktır, biri hiç görünmemek. Ucuz kahramanlık yapmak yerine, aklını kullanıp ona göre davranmanın değeri yükseltilmektedir. "Kaçmak" ve "hiç görünmemek" normalde olumsuzken değerli eylem biçimleri olarak nitelenmektedir.

Allah komşuma kaz versin, bize de tavuk. Herhalde hiç kimse başkasına dilediğinin daha kötüsünü dilemez, dolayısıyla bu dilekte bir abartma vardır. Bu atasözünde kişi kendine yönelik dileğinin değerini küçültürken, aslında tamahkârlık yerine cömertliğin ve iyi niyetin daha üstün meziyetler olduğunu belirterek değerlileştirmektedir.

Zararın neresinden dönülse kârdır. Her durumda zarar olumsuzdur. Ancak yanlışta ısrar etmemek suretiyle zarar kâra dönüştürülebilir ve değerlileştirilebilir.

Komşu komşuya konuk olmaz. Bu atasözünde komşunun komşuya konuk olmasının değeri küçültülmüştür. Esasen komşunun aileden biri kadar / gibi önemli olduğu anlatılmak istenmekte ve değerlileştirilmektedir.

Komşuluk kardeşlikten iyidir. Kesin yargı ifade eden bu atasözünde bir abartma vardır. Kardeşlik değersizleştirilirken komşuluk önüne geçirilmektedir. Oysa istisnai durumlar hariç insanın komşuyu kardeşten daha üstün bulması zordur. Kaldı ki bu tür değerlendirmeler tamamen görecelidir.

Deliden al uslu haberi / Çocuktan al haberi. Deli ya da çocuk olmayan insanların doğru bilgi vermeyecekleri düşüncesinde abartma sanatı vardır. Delilik aslında methedilecek bir özellik olmadığı halde, delilerin ve çocukların daha saf, daha masum ve daha dürüst olduğuna atıfta bulunan ve onları değerlileştiren bir atasözü söz konusudur. Oysa deliler ve çocuklar da doğruyu söylemeyebilir.

4. SONUÇ

Atasözleri topluma mal olmuş anonim sözlerdir. İnsanların deneyimlerini kısa ve çarpıcı şekilde anlatan öğütleyici, yol gösterici metin biçimidir.

Atasözlerinin en önemli özellikleri çok sayıda retorik figür / söz sanatı / üslup unsuru içermeleridir. Çarpıcılıkları, etkileyicilikleri bu sanatlar sayesinde kat kat artmaktadır.

Atasözlerinde en çok göze çarpan söz sanatları hakkında sayısal bir veri mevcut olmamakla birlikte abartma sanatının adı zikredilmelidir. Zira bir şeyin değerini artırma, küçültme, küçültürken değerlileştirme ya da değersizleştirme maksadıyla yapılan abartmalarla anlatım güçlendirilir, sözün inandırıcılık derecesi en üst düzeye yükseltilmek istenir. Tabii olarak abartmanın dozu kaçırıldığında

ters teper ve inandırıcılığı kalmaz. Fıkra, anı gibi anlatımlarda yapılan abartmalara yerine göre "Ufak at da civcivler yesin!", "Atma Recep, din kardeşiyiz!" vb. söylemlerle tepki gösterilebilirken, atasözleriyle yapılan abartmalara böyle tepkiler pek verilmez. Zira atasözlerindeki sözeylem (saptama, yargı, öneri, uyarı vs.) doğru da yanlış da, çelişkili de olsa, bir yönüyle toplumun ortaklaştığı deneyimleri çok kısa bir şekilde özetler.

Alt bölümleriyle birlikte abartma sanatı, gerçeği olduğundan daha farklı göstermeye dayanır. Nitekim insanlar gerçek olanla yüzleşmek yerine hoşlarına gidecek şekilde gösterişi ve yanılsamayı sever. Aslında bu eğilim insanların yalandan hoşlanmasıyla ilgilidir. Zaten yalan her insanın hayatında az ya da çok vardır (bak. Aksöz 2023). Önemli olan şey yalan yoluyla başkalarına zarar vermemektir.

Atasözlerindeki abartmaların birçoğunda yalan vardır. Bu yalan karşımızdakinin inanmasını ve etkisöz (Illokution) doğrultusunda eylemde bulunmasını sağlamak açısından önemlidir. Abartı şişirilmezse amaca ulaşılması zor olmaz. Dolayısıyla abartırken ölçülü olmak gerekir. Günlük konuşma dilinden bir sözle yapılan abartma ile ölçünün kaçırılması daha kolay iken, atasözü metinleri dil edimine katıldığında ölçünün kaçma olasılığı ya düşer ya da kalkar. Çünkü atasözleri toplumun malı olan, toplumun kanaatini ve yaşanmışlıklarını özlü bir biçimde yansıtan sözlerdir.

Birbiriyle tamamen çelişen atasözlerinin varlığı, atasözlerinin geçerliliğini ortadan kaldırmaz ve değerini düşürmez. Zira gerçek, mutlak değildir; dilsel edimin yerine, zamanına, içinde bulunulan koşullara ve katılımcılarına göre değişebilir. Bütün atasözleri aynı anda ve aynı koşullarda ortaya çıkmış olamayacağına göre, çelişmeleri de olağandır. "İyi insan sözün üstüne gelir" ve "İti an, çomağı hazırla!" atasözlerine bu açıdan bakalım: Sevdiğimiz bir insanın adı geçtiği anda gelmesinin memnuniyet yaratması doğaldır; ancak bu anlık durum, söz konusu insanın mutlak iyi olduğu anlamına gelmez. Keza hoşlanmadığımız bir kişinin adını andığımızda belirmesi için söylenen "İti an, çomağı hazırla!" atasözü, ilgili şahsın mutlak menfi bir insan olduğunu göstermemektedir. Her iki atasözünün gerçekliği, doğruluğu ya da yanlışlığı yere, zamana, koşullara, söyleyene ve adresine bağlıdır.

Aynı atasözünde birden çok söz sanatı bulunabilir, yani bir atasözüne renk katan söz sanatları iç içedir. En çok dikkat çeken sanatlar eğretilemeler, mecazlar ve abartmalardır. Konumuz olan abartmalar açısından bakacak olursak: "Komşuluk kardeşlikten iyidir" atasözünde kardeşlik değersizleştirilirken komşuluk daha değerli bir ilişki olarak gösterilmektedir. Oysa istisnalar hariç komşuyu kardeşten daha üstün görmek normal bir durum değildir. Zaten bu tür söylemler tümüyle göreceli dir.

"Başak büyüdükçe boynunu eğer" atasözünde bilgili "insan", içi dolan "başak" benzetmesiyle gerçek anlamından başka anlamda kullanılmıştır. Keza "başak" kavramı, bilinenin dışında başka bir anlama – "insan" anlamına - gelecek biçimde metaforik / mecazî kullanılmıştır. "İnsan" yerine "başak" konulduğu için de istiareden / eğretilemeden / ödünçlemeden söz edebiliriz. Abartma sanatı bakımından baktığımızda şunu diyebiliriz: İnsanın görgüsü, bilgisi ve deneyimleri arttıkça daha alçakgönüllü olur. "Boyun eğmek" gerçekte olumsuzken, değer küçültür gibi görünen bu atasözünde bilgi ve tevazunun göstergesi olarak değerlileştirilmektedir.

KAYNAKÇA

Aksöz, M. (2017). *Biçemler ve Uygulamalı Öğretimi*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

Aksöz, M. (2022). Sözcük Yineleme Biçemlerinin Birbirinden Farkları. *Middle East Internatıonal Conference On Contemporary Scıentıfic Studıes-VII*, vol. 7, Beyrut, s. 386-393.

Aksöz, M. (2023). Söz Sanatları ve Yalan. *Schriften zur Sprache und Literatur VII*, Konya: Çizgi, s.149-162.

Aksöz, M. & Balcı, U. (2023). Türkçede Karşılığı Olmayan Biçemlerin Bazılarına İsim Önerisi. *4. Uluslararası Dicle Bilimsel Araştırmalar Ve İnovasyon Kongresi,* Diyarbakır, s. 861-871.

Argyle, M. (1987). *Körpersprache & Kommunikation*, 4. Aufl. Paderborn: Junfermannsche Verlagsbuchhandlung.

Ayaz, E. S. (2012). Türk Atasözlerinde Çelişki. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Sempozyumu 28 – 30 Nisan 2011*, s. 833 – 841.

https://www.academia.edu/38259614/T%C3%BCrk_Atas%C3%B6zlerinde_%C3%87eli%C5%9Fki (Erişim tarihi: 31.01.2023).

Balcı, T. (2023). Sprechakte und Werte-Erziehung im Fremdsprachenunterricht. *Schriften zur Sprache und Literatur VII, Konya*: Çizgi, s. 31-40. https://www.cizgikitabevi.com/kitap/1681-schriften-zur-sprache-und-literatur-vii (Erişim tarihi: 31.7.2023).

Balcı, T. & Balcı, H. & Arısoy, H. (2017). Türkische und deutsche Werbung für Parfüm und Kosmetik. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Journal of Çukurova University Institute of Social Sciences),* 26 (1) s.115-130.

Bußmann, H. (2008). *Lexikon der Sprachwissenschaft*. 4. Auflage. Stuttgart: A. Kröner.

Çelik, G. (2017). Varoluş Felsefeleri, Varoluşçu Terapi e Sosyal Hizmet. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19 (3), s. 417-439 chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/452678. (Erişim tarihi: 31.01.2023).

Çotuksöken, Y. (1992). *Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Cem.

Demir T. (2018). Türk Atasözlerinin Türkiye'deki Bilimsel Etik Eksikliğindeki Yeri. *Hacettepe Üniversitesi Yabancı Dil Olarak Türkçe Araştırmaları Dergisi*, Yaz (4), 59 -71. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/635671 (Erişim tarihi: 15.08.2023).

Glück, H. (2010). *Metzler Lexikon Sprache*. Stuttgart – Weimar: J. B. Metzler.

Karaalioğlu, S. K. (1975). *Edebiyat Terimleri Kılavuzu*. İstanbul: İnkılap ve Aka.

Karaman, F. (2014). Sözde Boş Sözlerin Edim dilbilimsel Yanı. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 12, s. 57-65.

Karaman, F. (2021). Almanca Öğretmeni Adaylarının Dilin Felsefesi ve Doğasına İlişkin Görüşleri. *Yabancı Dil Öğretimine Genel Bir Bakış V,* (Ed. Hasan Yılmaz, Erdinç Yücel, Mustafa Serkan Öztürk), Konya: Çizgi, s.53-61.

Mieder, W. (1992). Atasözü Milli Karakteri Yansıtır mı? Çev. Ali Osman Öztürk. *Milli Folklor,* Sayı: 15, Güz, 14-15.

Özkırımlı, A. (1991). *Açıklamalı Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Altın Kitaplar Matbaası.

Öztürk, A. O. & Kızılkaya, İ. Y. (2023): Modern Bir Nasrettin Hoca: Bir Eğitimci Olarak Prof. Dr. Wilfried Buch. *Proceedings Book. Ege 10th International Conference on Social Sciences*, 22-24 Aralık 2023, Ed. by Prof. Dr. Dwi Solisworo, Cilt 2; İzmir: Academy Global Publishing House, 1611-1624.

Püsküllüoğlu, A. (1996. *Edebiyat Sözlüğü*. İstanbul: Özgür.

Sağaltıcı, N. (2009). *Söz Sanatları*. Adana: Akrem Ofset.

Röhrich, L. (1996). Modern Dilde Kullanılan Atasözlerinin Biyolojisi. Çev. Ali Osman Öztürk / Ali Baykan. *Milli Folklor,* Sayı: 31-32, Güz, 152-159.

Yaprak, A. (2021). Türkçe ve Almanca Atasözlerinde Aile ve Akrabalık İlişkilerinin Kültürdilbilim Açısından İncelenmesi. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi Institute of Public ute Administration Journal of Social Sciences,* Güz/Eylül 2021 (1). https://www.researchgate.net/publication/361703292_Turkce_ve_Almanca_Atasozlerinde_Aile_ve_Akrabalik_Iliskilerinin_Kulturdilbilim_Acisindan_Incelenmesi (Erişim tarihi: 31.01.2023).

Yurtbaşı, M. (1994). *Türkisches Sprichwörterlexikon*. 2. Auflage. Ankara: Özdemir.

Zengin, D. (2006). *Almancaya Çevrilen Türk Masallarında Çeviri Sorunları*. Ankara: TDK.